

1

Väljarna och valet 2022

Riksdagsvalet 2022 kom att utvecklas till ett av de mest dramatiska och spännande valen i Sveriges demokratiska historia. Den här boken handlar om vad de svenska väljarna upplevde, hur de tänkte och varför de röstade som de gjorde vid valet den 11 september. Vår analys fokuserar på utvecklingen under den osedvanligt händelserika mandatperioden 2018–2022. Vi kartlägger hur händelser, utspel och mediebevakning påverkade väljarnas överväganden inför och under valkampanjen och i avgörandets stund.

Att valet ledde fram till ett regeringsskifte är en delförklaring till valet av ansats. Väljarforskningen bör kunna ge ett bra svar på varför väljarna tog tillfället i akt att byta regering i samband med 2022 års val (jfr Oscarsson & Holmberg, 2008). Ett avgränsat fokus på förklaringar av valutgången är dock inte någon självklar utgångspunkt i studier av svenskt väljarbeteende. I tidigare böcker¹ har analyserna oftare haft en bredare ansats med startpunkt i frågeställningar om hur olika sociala skiljelinjers strukturerande kraft har utvecklats och förändrats under decenniernas gång (se t ex Oscarsson & Holmberg, 2006; 2016). Långsamma strukturella förändringar är helt centrala för att förstå den politiska utvecklingen och har givetvis en direkt påverkan på människors livsvillkor och levnadsförhållanden, och därmed också potentiellt för medborgarnas relationer till politiska partier och deras väljarbeteende. Samhällsutvecklingen sätter ramarna för den politiska kampen om väljarnas röster. De långa trenderna är styrande för partiernas möjligheter att utveckla idéer och strategier för att tillvarata gruppernas politiska intressen, behålla kärnväljare och att vinna framgångar hos nya väljargrupper. Eroderande sociala skiljelinjer och nya framväxande bjuder möjligheter till politiskt entreprenörskap genom att göra nya konflikter till föremål för partipolitisk strid.

Men den här gången har vi valt att lämna de mer långsiktigt strukturerande faktorerna för politiskt beteende därhän. Vi gör det inte därför att sociala och politiska skiljelinjer av det slaget skulle vara oviktiga eller ointressanta, utan snarare för att vi önskar fokusera våra analyser på utvecklingen i den närtid i vilken valet utspelade sig. För den som intresserar sig för politisk förändring vid valurnorna i ett längre historiskt perspektiv eller är intresserade av hur olika demografiska grupper har röstat i svenska riksdagsval hänvisar vi gärna till underlag och analyser i andra publikationer från Valforskningsprogrammet (se t ex Vestin, 2019; Aardal & Oscarsson, 2023; Olsson, 2023; Ahlbom & Karlsson, 2023).

¹ För tidigare boklånga analyser av väljarbeteende från Valforskningsprogrammet, se Särilvik (1970), Holmberg, Westerståhl & Branzén (1977), Petersson (1977), Holmberg (1981), Holmberg & Asp (1984), Holmberg (1984), Holmberg & Gilljam (1987), Gilljam & Holmberg (1990), Gilljam & Holmberg (1993), Gilljam & Holmberg (1995), Gilljam & Holmberg (1996), Gilljam & Holmberg (1998), Holmberg m fl (2001), Holmberg & Oscarsson (2004), Oscarsson & Holmberg (2006), Oscarsson & Holmberg (2008), Dahlberg m fl (2008), Oscarsson & Holmberg (2010), Oscarsson & Holmberg (2013), Oscarsson & Holmberg (2016).

I den här boken fokuserar vi på faktorer som verkar på medellång och kort sikt för att forma svenska väljares politiska beteende vid valurnorna. Upplägget ger oss en möjlighet att fördjupa och utveckla våra studier av väljarbeteende genom att pröva våra teorier, förklaringsmodeller, operationaliseringar och analytiska grepp på data från ett specifikt val. Det svenska riksdagsvalet 2022 är vårt fall och vi är övertygade om att valet fungerar som ett bra exempel på hur moderna svenska valrörelser fungerar. Boken ger oss en möjlighet att utforska den inneboende potentialen i den hittills största och mest ambitiösa valundersökning som programmet hittills har genomfört.

Huvudfrågeställningen för varje analys av väljarbeteende i ett enskilt val är givetvis varför valet slutade som det gjorde. Huvudfrågan kan dock packas upp och formuleras på lite olika sätt beroende på om utgångspunkten är att förklara framgångar och motgångar för enskilda partier eller för att förklara valets direkta konsekvens: regeringsskiftet: *Varför fick vissa partier fler röster medan andra gick tillbaka?* är på många sätt en kvalitativt annorlunda frågeställning än *Varför fick partierna i Ulf Kristerssons tilltänkta regeringsunderlag fler röster än Magdalena Anderssons?*



Ulf Kristersson håller tal på Moderaternas valvaka sent på kvällen den 11 september 2022 efter att det stått klart att hans tilltänkta regeringsunderlag nått 176 mandat och riksdagsmajoritet. Bild: Björn Lindahl/Aftonbladet/TT/Expressen.

Fokus på korttidsfaktorer är inte orimligt med tanke på hur forskningen om väljarbeteende utvecklats under de senaste decennierna. Långsiktigt är trenden nämligen tydlig: Såväl individers partival som utgången av val förklaras allt sämre av de mer stabila, trögrörliga socioekonomiska bakgrundsfaktorerna och allt bättre av de mer kontextbundna, dynamiska faktorerna som i tiden ligger närmare själva val-

dagen. Trenden där långtidsfaktorers påverkan minskar och korttidsfaktorers påverkan ökar är inte isolerad till Sverige utan gäller generellt för västliga etablerade demokratier (jfr Dassonneville & Lewis-Beck, 2018).

När traditionella modeller för partival långsamt förlorat sin förklaringskraft är det framför allt de långsiktigt strukturerande sociala skiljelinjerna som pekats ut som huvudansvariga för nedgången (Dalton & Wattenberg, 2002). Erosionen av sociala skiljelinjer och bristen på ersättare som förmår generera lika starka samband mellan social grupptillhörighet och politiskt beteende gör att intresset skiftar mot korttidsverkande förklaringsfaktorer som ligger närmare mynningen i den klassiska orsakstratten (*funnel of causality*) (Campbell m fl, 1960; Bartels, 2014). Forskningen om väljarbeteende fokuserar därmed alltmer på att studera korttidsverkande faktorer på partival, såsom koalitions signaler, kampanjbudskap, partiledare, medialrörelse och opinionsmätningar – samtliga dessa faktorer är analyserade i den här boken.

Det är alltid notoriskt svårt att isolera enskilda förklaringsfaktorer i analyser av varför ett val slutar som det gör. Och när det handlar om ett så jämnt val som 2022 är det svårare än vanligt att peka på någon enskild avgörande faktor som fick vågskålen att slutligen tippa över för såväl enskilda väljare som för väljarkåren som helhet. Den knappa valsegern för den partikonstellation som sedermera kommit att kallas för *Tidö-partierna* gör det särskilt svårt att gå i land med en av huvuduppgifterna för forskningen om väljarbeteende: att sprida ljus i frågan om varför val slutar som de gör. När val är så här jämna kan även mycket små skillnader i väljarnas överväganden eller påverkan från enskilda faktorer – även sådana som normalt sett inte är särskilt viktiga – ha bidragit till valutgången.

Givet den komplexa verklighet i vilken demokratiska medborgare existerar är det svårt att se framför sig en forskningsdesign som skulle kunna ha gjort det möjligt att isolera *den* avgörande faktorn för varför valet 2022 slutade som det gjorde. Som väljarforskare försöker vi istället lägga pussel. Likt katten kring het gröt genomför vi många olika typer av analyser som på olika sätt och från olika teoretiska perspektiv försöker belysa varför valet slutade som det gjorde. Vi kan på det här sättet bygga upp en bild av vilka etablerade teorier som någotsånär lyckas förklara utfallet i det svenska riksdagsvalet 2022 och vilka teorier som tycks gå bet.

Det figurerar i svensk inrikespolitik ett antal berättelser om varför valet 2022 slutade som det gjorde. Några av dem finner sin väg in i partiernas egna valanalyser. Andra stannar kvar i det kollektiva minnet som viktiga förklaringar till partiets fram- och motgångar. En viktig uppgift för valforskningen har alltid varit att kritiskt pröva hur stor bärkraft olika populärversioner av förklaringar egentligen har. Vilka berättelser överlever när vi låter dem konfronteras med systematiskt insamlade empiriska observationer? Var Johan Pehrson så populär bland väljarna att han lyckades rädda Liberalerna kvar i riksdagen? Var 2022 års val verkligen en comeback för plånboksfrågorna? Hade partiernas valbudskap i sociala medier någon påverkan på väljarnas val av parti? Hade Miljöpartiet klarat sig kvar i riksdagen om de inte fått stöd Röster?

Av erfarenhet vet vi att en del förklaringar som växer sig populära är utomordentligt svåra att belägga med systematiskt insamlade empiriska observationer. Ödmjuka inför uppgiften försöker vi bidra genom att genomföra analyser som

åtminstone har potential att kunna *avfärda* berättelser om varför ”Ulf Kristerssons sida i politiken” vann valet. Vi hoppas att bokens många analyser kan fungera som ett slags korrektiv som kan gallra bort några av de mer orimliga verklighetsuppfattningarna om varför det som hände faktiskt hände. Till vår hjälp i detta pussel-läggande har vi flera hundra skattningar av nivåer och korrelerat som kan jämföras med skattningar från tidigare valrörelser, ofta mer än fyrtio år tillbaka i tiden.

Av bokens fyrtiofyra kapitel kan läsaren förvänta sig att ta del av goda beskrivningar av betydelsefulla aspekter av svenskt väljarbeteende, såsom till exempel väljarrörlighet, graden av partianhängarskap, tidpunkt för beslut, viktiga skäl för partival, exponering för medievalrörelsen och bedömningar av regeringens prestationer och ekonomins utveckling. Klassiska och etablerade angreppssätt som genomförts under lång tid i väljarbeteendeforskningen kombineras med helt nya innovativa sätt att angripa frågeställningarna. De flesta kapitel i boken avslutas med fördjupade studier som tillåter nyanser och detaljer.

Bokens analyser tar sin utgångspunkt i den nygamla insikten att samband och förklaringar kan ha högst varierande närvaro, innebörd och förklaringskraft i olika väljargrupper. Det finns en allt större brokighet i väljares *informationsmiljö* och *beslutsprocesser* (Wessels m fl, 2014; Dassonneville, 2023). En valrörelse är i allt lägre utsträckning en kollektiv erfarenhet utan snarare, för många väljare, en unik erfarenhet. Väljarna upplever sin egen valrörelse men ingen annans. Mer än tidigare utvecklar väljarna egna måttstockar för att värdera politisk information och de väljer att vikta olika faktorer på ett eget sätt. En mer komplex verklighet innebär att väljarbeteendeforskningen behöver försöka hålla jämna steg och utveckla förklaringsmodeller som kan ta hänsyn till en ökad heterogenitet.

Hur hanterar vi en komplex verklighet med ökande heterogenitet i väljarbeteende? I den här boken kartlägger vi väljarnas *informationsmiljö 2022* främst genom att studera exponering för och uppfattningar om partiernas kampanjbudskap, väljarnas upplevelser av medievalrörelsen och deras användning av sociala medier. Vi genomför detaljerade analyser av element i väljarnas *beslutsprocesser*, såsom till exempel bedömningar av partiets prestationer, ansvarstillskrivning, koalitions signaler, partiledare, sakfrågors prioritering och strategiska överväganden.

Vi vet från tidigare att enskilda väljares uppfattningar om politiska aktörer och förklaringsfaktorerers betydelse för partivalet är starkt färgade av saker som ideologiska värderingar, känslor av partianhängarskap, intresse, erfarenheter, kunskaper och exponering för medievalrörelse och partiets valbudskap. Idealt sett vill väljarforskningen systematiskt kunna bota isera hur alla dessa typer av *det beror på*-faktorer samspelar med traditionella förklaringar till politiskt beteende. Ett sådant beting är dock mycket omfattande. I det här sammanhanget har vi haft möjlighet att ge några exempel på den typen av analyser. Ödmjukt konstaterar vi att vi här inte kan fullt ut tillgodose forskningens generella behov av modellerande för att beforska ökande heterogenitet i väljarbeteende.

Vi argumenterar för att vi tar betydelsefulla steg i den här riktningen genom de analyser som genomförs i boken. Vi erbjuder goda operationaliseringar av potentiellt samspelande faktorer och vi redovisar hur de samvarierar med våra utfallsvariabler. De synligaste spåren av detta är våra översiktstabeller som förekommer flitigt i boken. Vid sidan av grundläggande demografiska variabler som kön, ålder,

utbildning, yrke, bakgrund och bostadsort – som representerar de viktigaste sociala skiljelinjerna – hittar du i varje översiktstabell även uppdelningar efter fem politiska förklaringsfaktorer: partiidentifikation, vänster-högerideologi, kunskap, intresse och medieexponering (detaljer om frågeformuleringar, mått och gruppstorlekar återfinns i tabell A.1 i vårt appendix).

Vi vet från decennier av analyser av väljarbeteende att de två största kändisarna när det gäller att generera variation i väljares perceptioner och som är styrande för väljares informationsprocessande är partiidentifikation och vänster-högerorientering. Med *partiidentifikation* avses här styrkan i väljares affektiva känslor av anhängarskap till ett specifikt parti. Partiidentifikationen är ett av valforskningens grundläggande begrepp och kallas ibland ”*the unmoved mover*” på grund av dess relativa stabilitet på individnivå och eftersom anhängarskapet utövar en stark påverkan i alla led i väljarnas processande av politisk information (Oscarsson & Holmberg, 2020).

Figur 1.1 En översikt av förklaringsfaktorer och attityder/beteenden som förekommer i bokens analyser.

Demografiska förklaringsfaktorer	Politiska förklaringsfaktorer	Attityder och beteenden
Kön	Partiidentifikation	Bedömningar av regeringens prestationer
Ålder	Vänster-högerideologi	Evalueringar av partier och ledare
Utbildningsnivå	Politiskt intresse	Önskeregeringar
Yrkesgrupp	Medieexponering	Övervägda partier
Bakgrund	Politisk kunskap	Skäl för partival
Bostadsort		Bedömningar av mediernas bevakning
		Strategisk röstning
		Tidpunkt för beslut
		Partibyte
		Blockbyte

Förekomsten av partiidentifierade väljare med starka känslomässiga band till partier kan på en gång vara både bra och dåligt i en demokrati. Anhängarskap kan hjälpa väljare att informera sig och ta ställning i komplexa politiska frågor genom att de tar rygg på det egna partiet. Men sådan lagkänsla kan också förse väljarna med skygglappar (*perceptual screen*) som leder till brister i uppdateringen av uppfattningar eller till demonisering av motståndarlaget och dess anhängare. På motsvarande sätt kan ideologiska predispositioner som t ex vänster-högeridentifikation vara ett tveeggat svärd: å ena sidan hjälpa väljare att orientera sig i en komplicerad politisk verklighet men också, å andra sidan, leda till enögdhet, skyddande av sociala och politiska identiteter, politiskt motiverat resonerande och affektbaserad polarisering.

Politisk kunskap, exponering för politiska nyheter och politiskt intresse är ytterligare faktorer som vi betraktar som styrande för väljares politiska orientering och som påverkar informationsinhämtande och beslutsfattande. Vi använder dem med lite olika syften i våra analyser. De allmänna motiveringarna är att *intresse för politik* mobiliserar väljare till valurnorna och skapar engagemang och aktivitet hos

väljare under en valrörelse, exempelvis genom samtal med andra väljare eller genom självständigt sökande av information från partier (exempelvis genom användande av valkompasser). Hög grad av *medieexponering*, specifikt för medievalrörelsen, gör väljarna lyhörda för agendan, partiets budskap och kampanjutspel och annan relevant valrörelseinformation (som t ex opinionsmätningar). Och när det gäller *politisk kunskap* utgår vi ifrån att kunniga väljare har mer erfarenhet och större förmåga att ta till sig helheter, förstå sammanhang och koppla ihop egna intressen och värderingar med de politiska budskap som partierna vill förmedla (exempelvis vid strategisk röstning).

Vi har valt att använda alla tre faktorerna (intresse, exponering, kunskap) i många av våra korstabeller och analyser. Intressant nog finns det inte så starka inbördes korrelationer mellan väljares intresse, exponering och kunskaper som vi kanske förväntar oss. Vi ser att det finns relativt gott om väljare som har lågt politiskt intresse men goda kunskaper eller väljare som är starkt exponerade för nyheter men som inte är särskilt kunniga eller intresserade.² Den variationen i kombination med partianhängarskap och ideologisk identifikation ger upphov till komplexa icke-linjära samspelseffekter som vi alltså inte har haft möjlighet att analysera systematiskt, även om vi gör några spännande nedslag. Vi argumenterar för att sådan heterogenitet är viktig att studera vidare i kommande analyser för att skapa en bättre förståelse av den komplexa verklighet i vilken dagens väljare fattar sina röstningsbeslut.

Hur du läser den här boken

Vi har organiserat bokens analyser på ett sätt som vi hoppas ska göra det lätt att orientera sig i de många omfattande analyserna av svenskt väljarbeteende. Kapitlen är tänkta att kunna stå på egna ben även om det finns rikligt med korsreferenser till andra analyser. Kapitlen är korta och avslutas med sammanfattningar i punktform för att locka till närläsning och kanske också till vidare förkovran inom området. Många av våra traditionella tidsserier är återskapade och omviktade för att bli mer jämförbara än i tidigare analyser – en mycket omfattande arbetsinsats som kanske endast märks och uppskattas av de redan invigda. Vi utnyttjar valundersökningarnas mellanvalspaneler och kampanjpaneler till fullo för att följa enskilda väljare över tid. Vi har experimenterat med nya sätt att presentera och visualisera resultat från undersökningarna. Flera av kapitlen bygger vidare på klassiska analyser genom helt nya fördjupningar som lämnar viktiga bidrag till våra kunskaper om svenskt väljarbeteende.

I nästa kapitel fortsätter detta inledande avsnitt av boken med att berätta om hur riksdagsvalet slutade och hur det officiella valresultatet kan användas för att sätta in valet i ett historiskt perspektiv. Vi berättar också om hur den hittills mest omfattande nationella valundersökningen i Sverige genomfördes och vad läsaren bör tänka på när hen tar del av undersökningens resultat.

I avsnittet *Upptakten* beskriver vi några viktiga trender i väljarnas ideologiska och sakpolitiska preferenser som gav grundförutsättningarna för partiernas kamp

² Med de operationaliseringar vi använder (se appendix tabell A.1) är samvariationen (tau) mellan intresse × medieexponering .33, intresse × kunskap .26 och kunskap × medieexponering .27.

om valjarna vid valet 2022. Vi fördjupar oss kring hur partiernas relationer till varandra förändrats under de händelserika krisåren 2018–2022.

Valrörelsen tar oss tillbaka i tiden till augusti 2022 och här återfinns analyser av opinionsutvecklingen, mediernas bevakning och väljarnas exponering för partiernas kampanjbudskap under de intensiva valrörelseveckorna 2022. Vi djupdyker i frågor om partiernas synlighet i sociala medier, väljarnas betygsättning på mediebevakningen och deras bedömningar av mediernas opartiskhet.

I avsnittet *Partierna* riktar vi strålkastarljuset på hur väljarnas antipatier och sympatier för de politiska partierna utvecklats över tid, vilka frågor som väljarna uppfattade att de olika partierna prioriterade under valrörelsen och i vilka frågor väljarna uppfattade att de olika partierna hade en bra politik. Vi undersöker också hur väljarnas önskeregeringar såg ut inför valet 2022.

Företrädarna beskriver och analyserar vad väljarna tyckte om de två huvudkandidaterna till statsministerposten: Magdalena Andersson och Ulf Kristersson. Vi fördjupar oss i partiledarnas popularitet och tar oss an frågan om huruvida det fanns några partiledareffekter i samband med 2022 års val. Vi analyserar också väljarnas kunskaper om de kandidater som ställde upp för partierna i valet 2022.

I avsnittet *Väljarna går till beslut* tar vi oss närmare väljarnas slutgiltiga val av parti. Här återfinns analyser av vilka sakfrågor som var viktiga för väljarna när de fattade sitt beslut, vilka partier som väljarna övervägde att rösta på och vilka strategiska överväganden som påverkade beslutsprocessen. Vi genomför också fördjupade analyser av röstdelning och betydelsen av väljarnas användning av partitest.

De elva kapitlen i avsnittet *Väljarrörlighet* ger en omfattande och uttömmande översikt över väljarströmmar både under mandatperioden 2018–2022 och under valrörelsen 2022. I en lång serie av analyser detaljstuderar vi när, hur och varför väljarna valde att byta parti och hur väljarna själva motiverar sina bytarbeslut.

I avsnittet *Effekter av valrörelsen* genomför vi analyser av partiernas spurtvinster och spurtförluster under de sista avgörande veckorna, hur väljarna upplevde valrörelsen och vad de minns av den. Vi studerar också de sakpolitiska och ideologiska valvindar som blåste under valrörelsen och om valrörelsen 2022 gav de positiva effekter på väljarnas intresse, kunskaper och engagemang som vi gärna önskar oss. Vi undersöker avslutningsvis om väljarna var nöjda med sitt partival.

Vi summerar bokens resultat i det avslutande avsnittet *Energivalet 2022* där vi sammanfattar några av de viktigaste fynden och funderar mer över hur valrörelsen, valutgången och regeringsskiftet 2022 kommer att ställa förväntningarna och ge förutsättningarna för kommande svenska val.³

³ Bokens fokus på kortsiktiga förklaringar till väljarbeteende innebär att en hel del nyckeluppgifter om val och väljarbeteende inte är redovisade i den här boken. De som vill veta mer om väljar-demografi kan hitta sådant grundligt presenterat i andra publikationer, främst inom ramen för vår rapportserie (www.gu.se/valforskning). Våra analyser av valet 2022 som bygger på offentlig valstatistik finns redan redovisat i rapporten "Energivalet 2022" (Gadd m fl, 2022). Hur olika väljargrupper röstar i valen finns detaljerat redovisat i rapporten "Hur röstar folk? Väljarbeteende från A-Ö" (Olsson, 2023; Oscarsson, Karlsson & Olsson, 2023). Analyser av de vallokalsundersökningar som vi genomför i samarbete med Sveriges television och Kungliga tekniska högskolan finns avrapporterade i boken "Väljarna avgör" (Holmberg, m fl, 2023). Om köer och valsäkerhet i samband med valet 2022 kan du läsa i temanumret i Statsvetenskaplig tidskrift "Valintegritet i Sverige" (Solevid & Oscarsson, 2023).

Några sista läsanvisningar är på sin plats innan våra analyser av väljarnas upplevelser, överväganden och partivalsbeslut 2022 kan börja. För att det ska vara lätt att hitta resultat i boken har vi valt att använda en bestämd tågordning för partierna i alla tabeller och figurer. Traditionsenligt har vi använt de svenska väljarna för vägledning och valt en rangordning som överensstämmer med väljarnas egen bild av partiernas vänster-högerpositioner: V-MP-S-C-L-KD-M-SD.



I de regelbundna mätningar som görs av var väljarna uppfattar att partierna står längs vänster-högerskalan – både i Valundersökningarna och i de nationella SOM-undersökningarna – har det sedan 2019 varit tydligt att genomsnittsväljarna placerar Miljöpartiet till vänster om Socialdemokraterna och Sverigedemokraterna till höger om Moderaterna (se även figur 44.1). Vi lutar oss här på analyser som visat att väljarna tenderar att vara mycket samstämmiga i sina uppfattningar om partiernas vänster-högerpositioner (se t ex Oscarsson & Svensson, 2020).

Nu är det hög tid att ta oss tillbaka till september 2022 och försöka återskapa det stämningsläge och de diskussioner som förekom valresultatet och regeringsskiftet. Vi börjar med att beskriva hur valet 2022 slutade och sätta in resultatet i ett historiskt perspektiv.

Bokens huvudfrågeställning är varför 2022 års riksdagsval slutade som det gjorde.

Bokens analyser fokuserar på faktorer som påverkar väljarbeteende på kort sikt, som till exempel utvärderingar av partiernas politik, prestationer och koalitionssignaler, exponering för medialrörelse och kampanjbudskap, partiledaregenskaper och strategiska överväganden.

Variation i partianhängarskap, politisk kunskap och ideologisk identifikation används för att beskriva och analysera väljarnas politiska beteende i samband med valet 2022.